

С.П. Павелко

Традиція і релігія як мотиви вибору імені у гуцулів

Вибір імені - це одна з перших і відповідальних справ, яка лягає на плечі батьків у зв'язку з народженням дитини. Якими мотивами керується людина при виборі імені? Чому від дається перевага тим чи іншим іменам? Які чинники впливають на формування іменника? У зв'язку з цим П.П.Чучка зауважує: «Мотиви найменування бувають різні. Найчастіше вони пов'язані з естетичними, релігійними та політичними вподобаннями чи переконаннями середовища, в якому живе найменувач» [7:38]. Дослідник російської антропонімії В.А.Івашко на основі статистичних підрахунків вживаності особових імен за 350 років доходить

висновку, що ситуація вибору імені є вихідним моментом у формуванні іменника. У ситуації вибору імені новонародженому людина зазнає впливу як зовнішніх (соціолінгвальних), так і внутрішніх (лінгвальних) чинників. Головну роль при цьому відіграють зовнішні [2:18]. Власні імена кожного народу даються відповідно до національних традицій [4:84].

Аналіз динаміки розвитку гуцульського іменника ряду населених пунктів Косівщини з 1880 по 1998 рік; результати анкетування, проведені серед учнів шкіл; численні бесіди з місцевим населенням, зокрема з людьми старшого віку, а також безпосереднє спілкування з працівниками районного ЗАГСу та секретарями сільських рад, які займаються реєстрацією новонароджених, дають можливість виявити низку чинників, що впливають на вибір імені в гуцулів. Серед них релігійні, родинні традиції, мода, вшанування дитини іменами видатних осіб, етимологія імені, милозвучність і легкість у вимові тощо. Розглянемо перші два, які, на наш погляд, є провідними.

Релігійний фактор. Він полягає в тому, що дитині дають ім'я того календарного святого, яке безпосередньо випадає на день її народження, кілька днів до чи після народження або навіть у межах місяця. Тому хлопчики, які народжуються у січні, отримують імена Василь, Стефан, а дівчатка - Василина, Стефанія, Христина (останнє пов'язують із Різдом Христовим). Народженим у липні дають імена Іван, Петро, Павло (дівчаткам - Іванна). Дівчата, які народилися у серпні-вересні, отримують ім'я Марія на честь Пресвятої Богородиці. Вважаємо, що популярність цього імені в гуцулів певною мірою можна пов'язувати з релігійним фактором. Для хлопчиків, які народились у листопаді, обирають імена Дмитро, Михайло, Андрій, Микола, а для дівчаток - Ганна. Релігійні люди (а їх тут переважна більшість) свій вибір пояснюють тим, що «ім'я дитині дав Бог, що вона уже народилася з ним на світ. Світ би ся сміяв, якби дати інше ім'я». Правда, до уваги беруться на всі святі, а тільки конфесійні, тобто ті, які церква відзначає як святі. Зауважимо, що релігійні мотиви на різних етапах досліджуваного іменника були різними: примусовими і вільними.

З кінця XIX до середини XX ст. батьки брали ті імена, які їм пропонувала церква. Це було пов'язано із тим, що церква юридично володіла правом реєстрації новонароджених. Якщо це була заможна селянська родина, то їхнім дітям давалися канонізовані імена найбільш величних, найпопулярніших святих. Тому не дивно, що імена Василь, Дмитро,

Іван, Петро, Микола, Михайло, Марія, Ганна, Ольга та інші набули тут найбільшої популярності. Якщо сім'я була середнього достатку, їй священник пропонував імена маловідомих святих, які строго припадали на день народження дитини, незалежно від того, подобається воно батькам чи ні. Такими іменами були Аполінарій, Вартоломій, Власій, Єфрем, Єфим, Іродіон, Калістрат, Клемен, Лаврентій, Стахій, Тодозій, Аксентій, Сава, Митрофан, Никифор; Горпина, Матрона, Меланка, Митродора, Текля, Тодося, Корнеля, Макрина, Єфросина, Февронія, Федора та ін. Ці імена так і не прижилися, тому із середини ХХ ст. вони більше не вживаються, а в загальному списку належать до одиничних або рідкісних. Тільки одержавши "хабаря", настоятель церкви виявляв свою милість і дозволяв вибрати батькам ім'я в межах тижня або й місяця з моменту народження дитини.

Очевидці розповідали, що десь у 20-х роках у селі Космач був випадок, коли бідна родина хотіла назвати свого первістка Василем, але піп їм відмовив, бо вони прийшли з "пустими руками". Священник дав дитині ім'я Микита, яке у селі ніколи не було популярним, до того ж його давали незаконнонародженим дітям. Батьки ж називали вдома хлопчика Василем. Коли у них народилася друга дитина, то вже "маючи попередній досвід", вони принесли священнику гостинця і той дав для їхньої другої дитини ім'я Василь. І так у сім'ї було два Василі - "справжній" і "несправжній".

Такі випадки були непоодинокими. Хто не міг відкупитись, змирювався із вибором церковслужителя, інші брали курку, вівцю, яйця, масло, вовну чи хто що міг і несли батюшці, щоб той дав гарне ім'я. А хтось ігнорував церковне хресне ім'я і називав дитину своїм.

Місцеве населення каже, що багато залежало від того, який священник був - добрий чи злий. Були села, в яких піп мало втручався у вибір імені і виконував бажання батьків, чого не скажеш про інших. Жителі села Космач розповідають, що з 20-х років тут довго правив парафією поганий, злий батюшка. Ось випадки прояву його свавілля:

1) У 1923 р. батьки хотіли назвати дочку Марією, але родина була бідна, нічого не принесла і піп дав ім'я Ксеня (місцевий розмовний варіант Сенька). Усе життя батьки і ця людина приховували церковне ім'я, у селі всі знали її як Марію. А коли йшла масова паспортизація і вирішували, яке ім'я записувати, то ця жінка офіційно змінила хресне ім'я на Марію;

2) У 1930 р. батьки хотіли наректи дитину Явдохю, священник знов-таки дав ім'я Ксеня, бо йому нічого не принесли "в руки".

Цікаво, що ім'я Оксана (Ксеня) - тут ці імена тотожні - давав священник у селі Рожнові незаконнонародженим дівчаткам. Звідси випливає, що хоч до середини 50-х років на Косівщині це ім'я було популярним, але мало різні мотиви вибору. Цей факт не вплинув негативно на популярність імені Оксана в наступні десятиріччя.

А як жорстоко поводитися церква з незаконнонародженими дітьми! Наперекір волі матері піп підбирав для дитини незаконного ложа якесь глузливе, довге, важке для вимови, неавторитетне ім'я, яке зразу виокремлювало її у селі. Для хлопчиків такими іменами були: Гапій, Микита (Никета, Нікета), Борис, Гліб, Давид, Дам'ян (офіційний варіант від Дем'ян), Никифор, Антон, Власій, Марко, Кость та ін. Для дівчаток - Ростислава, Ярослава, Палагна, Меланка, Мотря, Ирстина (це ім'я "Словник власних імен" [5] не фіксує), Тикена (місцевий офіційний варіант до Тетяна), Гликерія, Горпина, Варвара, Матрона, Оксана, Рогніда та ін. Для кожного села це були свої імена, деякі з них співпадали. У кращому випадку дитині давали ім'я з церковного календаря, яке строго припадало на день її народження. Ось один з прикладів, який добре засвідчує сказане. У 1938 р. у селі Космач хрестили незаконнонароджену дитину. Мати хотіла, щоб хлопця назвали Тарасом. Побачивши, що ані мати, ані куми нічого не принесли, священник дуже розлютився, почав кричати: «Який Тарас? А хто його тато?» Вигнав кума з церкви, взяв паламаря і дитину охрестили Гапієм. Хоча в селі усі цю людину знали тільки як Тараса. Десь у 50-х роках у селі Шешори досить авторитетну особу звали Іван Гафійович, бо він також був незаконнонародженим. Така примусовість, свавілля тривало аж до середини XX ст., поки реєстрацію новонароджених не взяли на себе ЗАГС.

Більшість дослідників у галузі антропоніміки засвідчує, що вплив церковного чинника на вибір імені до 20-х рр. XX ст. був досить вагомим [1:99; 3:66; 7:40].

У силу історичних, культурних обставин, що склались на даній території, релігійний чинник виявився сильнішим і тривалішим. Багато батьків свідомо вибирають новонародженим імена з календарного церковного списку. Святий, за ім'ям якого наречено дитину, вважається її духовним охоронцем, небесним покровителем і заступником. Навіть у недалекі радянські часи, коли церква заборонялася, а будь-які релігійні

прояви переслідувалися (особливо це стосувалось інтелігенції), місцеве населення знаходило свої шляхи вирішення цього питання. Батьки, щоб засекретити релігійний мотив вибору імені та обряд хрещення, здійснений у церкві, прикривали дитину ще одним іменем. Так, у селі Рожнів зустрічаємо подвійні імена Олег (офіційне) - Андрій (церковне, бо хлопчик народився перед святом Андрія), Наталія (офіційне) - Марія (церковне). У 1963 р. у селі Тюдів дівчинці дали імена Світлана-Марія (перше - офіційне, друге - хресне).

Якщо ж батькам подобається інше ім'я, а не того святого, що припадає на день народження дитини, то інколи обирають два імені: перше ім'я, що подобається, його записують як офіційне; друге - ім'я того календарного святого, якого в ці дні відзначає церква. Зараз у селах трапляються поодинокі випадки, коли священики намагаються диктувати свою волю. Вони наполягають на тому, щоб дітям давали релігійні імена. Коли батьки хочуть обрати для новонароджених імена Артур, Руслан, Анжеліка, Марта, Світлана та под., то окремі настоятелі церков їм відмовляють, мотивуючи тим, що це не українські імена, імена не православного календаря. Вважаємо, що таким чином вони через ім'я хочуть духовно прилучити людину до релігії. І розв'язується це питання вже згаданим способом: записують два імені. Одне - обране батьками, воно й визнається як офіційне, друге - яке дав священик, виходячи з дня народження дитини. Якщо перше ім'я супроводжує дитину скрізь і всюди (в документах, у школі), то друге вживається дуже рідко. Якщо обряд хрещення відбувався у церкві, то хресне ім'я поряд з офіційним може бути внесене до церковної книги новонароджених.

Зауважимо, що релігійні мотиви у виборі імені на Косівщині нині досить сильні і можуть прирівнюватися хіба що тільки до родинних традицій, перевищуючи всі інші.

Родина традиція - це другий визначальний фактор, який впливав, впливає і буде впливати на вибір імені. Він полягає у тому, що дитині дають ім'я батька чи матері, бабусі чи дідуся або когось із близьких родичів, якщо вони чимось відзначилися. П.П.Чучка зауважує, що «за ступенем актуальності в наші дні, а великою мірою і в минулі десятиліття, його треба б поставити на перше місце» [7:48]. «У радянську добу, - висновує В.А.Івашко, - традиція стала домінуючим фактором» [2:11].

У кожному селі існують свої звичаї і традиції іменування. В одних селах престижно називати дітей на честь батька, матері, а звідси Василі

Васильовичі, Івани Івановичі, Петри Петровичі і т.д. Часто у сім'ях старшого сина називають за батьком, якщо народжується першою дівчинка, то дають мамине ім'я, якщо у сім'ї двоє дітей (хлопчик і дівчинка), то дають батькове і мамине імена. Цей звичай пояснюється тим, що хтось із дітей повинен прямо продовжувати батьківський рід. Так, із 25 Василів, що народились у селі Яворів з 1991 по 1997 р., 11 були названі батьковим іменем, а з 9 дівчаток з іменем Марія, які народилися у цей самий період, 3 отримали імена на честь матері. Більш повна статистика засвідчує, що хлопчиків на честь батька називають більше, а дівчаток на честь матері - менше. В інших селах такий звичай менш поширений. Більшою мірою тут існує традиція називати дітей на честь дідуся чи бабусі. У Косові з 26 хлопчиків з іменем Микола (1991-1997) 10 названі дідовим іменем, 5 - батьковим, з 14 Іванів - 6 за дідом та 4 за батьком.

Обираючи для новонароджених імена дідусів чи бабусь, мешканці керуються власними мотивами: повагою, бажанням у такий спосіб зберегти пам'ять про них, інколи діє суто практичний підхід - хто буде няньчити немовля, допомагати - на честь тої людини й називають. І ще один важливий критерій - називають ім'ям того дідуся чи бабусі, на чьому ґрунті буде жити дитина. Так, десь у 50-х рр. XX ст. у с. Брустори був випадок, коли батьки хотіли охрестити в церкві дівчинку Ганною, а священник їм відмовив і дав ім'я Марія на честь бабусі, на ґрунті якої вони проживали.

Поряд із традиціями у багатьох селах існують свої звичаї, забобони, пов'язані з іменуванням. Наприклад, у с.Прокурава хлопчиків на честь батька не називають, вважають, що це не приносить дитині щастя, а більше прийнято називати дідовим ім'ям. Тим паче, не бажано називати одним іменем три покоління поспіль - батько, син, онук - кажуть, що дитина буде хворіти або хтось із них помре в ранньому віці. Такий же забобон існує й у с.Кобаки - в родині не має бути більше як три Івани чи три Юрки, бо той четвертий буде вже нещасливий. В інших селах нам відомі сім'ї, коли родинні традиції вже існують 3, 4 покоління і це приносить їм щастя, добробут, міцніє їх рід. Якщо ім'я дідуся чи бабусі не дуже популярне або застаріле, а хочуть їх вшанувати, то вибирають подібне. Наприклад, недавно хлопчику у Прокураві дали ім'я Данко на честь діда Данила, ім'я якого зараз не модне. Але така подібність тільки зовнішня, адже Данко - це демінутивна форма імені Богдан. Дівчаткам дають імена Оля, Уляна, Олесья, щоб було подібне до Олена. Або вирішу-

ють це питання іншим чином: дають дитині два імені. Перше (офіційне), яке подобається батькам і друге (неофіційне) - на честь дідуса чи бабусі, або одне ім'я на честь батька чи матері, а друге - на честь дідуса чи бабусі. У с. Соколівка хлопчикам-близнюкам дали імена на честь двох дідусів - Василь та Іван.

Останнім часом тенденція називати дітей на честь дідусів та бабусь посилилася, що має позитивне значення, бо веде до відновлення і збереження імен, які вийшли з ужитку, були забуті й кілька десятиріч майже не вживалися. Молоді батьки відновлюють у своїх правах призабуті імена Григорій, Ілля, Марко, Павло, Яків, Анастасія, Катерина, Олена, Софія, Явдокія та ін. Звичай та традиції іменування, сформовані тут протягом сторіч, передаються з покоління до покоління.

Про роль традицій у формуванні іменника у різних регіонах свідчать такі дані: у Херсоні у 80-ті роки 80 імен (6,5%) були дані на честь батька, а 78 (6,3%) - на честь діда [6:76]. В Росії у 80-ті роки іменування на честь дідусів і бабусь сягало 17% [1:102].

Отже, на вибір імені у гуцулів найбільшою мірою впливають два чинники: релігія та родинні традиції. В різних селах, у різні часи й у різних соціальних групах населення вони виявляють себе неоднаково.

1. Івашко В.А. Как выбирают имена.-Минск,1998.
2. Івашко В.А. Социолингвистический й психолингвистический анализ ситуации выбора имени при наречении: Автореф. дис... канд. филол. наук.-Минск, 1978.
3. Никонов В.А. Имя и общество.-М.,1974.
4. Раянди Э. Традиции и моды в употреблении личных имен // Ономастика. - М.,1969.
5. Скрипник Л.Г., Дзятківська Н.П. Власні імена людей: Словник-довідник.- К.,1996.
6. Петрова Р.В. Динамика русских мужских имен Херсона // Актуальные вопросы русской ономастики.-К.,1988.
7. Чучка П.П. Антропонімія Закарпаття.-Ужгород, 1970.